

ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE YENİDEN DİN EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİNE DÖNÜŞ SÜRECİ (1946-1960)

The Process of Return to Religious Education and Training in a Multi-Party Period (1946-1960)

Dr. Eyup ŞİMŞEK*

ÖZ

1946 yılı Türkiye’de siyasi, sosyal ve dini alanda önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemin başlangıcı olmuş ve bu yıldan itibaren Türkiye’nin içinde bulunduğu sosyal ve siyasal durum din eğitimi ve öğretimi konusunun yeniden ele alınmasına zemin hazırlamıştır. 1946’da çok partili hayata geçişle birlikte yaşanan en önemli değişim, din öğretimine tekrar izin verilmesi olmuştur. Yine bu tarihten itibaren siyaset gündeminin en önemli propaganda konularından birisi din eğitimi olmuştur. 1946-1960 yılları arasında daha önce kaldırılan din dersleri, ilkokullara ve Ortaokullara konmuş, İmam-Hatip Kursları daha sonra İmam-Hatip Okulları olarak tekrar açılmış, üniversiteye bağlı bir kurum olarak İlahiyat Fakültesi tekrar tesis edilmiş ve Yüksek İslam Enstitüsü kurulmuştur. 1946-1960 yılları tarihsel süreçte din ve din eğitimi politikalarının geçerliliğini yitirmediğini ve karşı duruşlara kapalı olma özelliğini koruduğunu göstermiştir. Bu dönemden itibaren din eğitimi-öğretimi, devlet eliyle geliştirilen bir görünüm arz etmeye başlamıştır.

Anahtar Sözcükler: Cumhuriyet Dönemi, Çok Partili Dönem, Din Eğitimi, Din Dersleri, İmam-Hatipler, İlahiyat Fakültesi, Yüksek İslam Enstitüsü, Diyanet İşleri Başkanlığı.

ABSTRACT

1946 was the beginning of an era of important developments in Turkey’s political, social, and religious domains and from this year onwards Turkey’s social and political situation made it necessary to reconsider teaching religion as part of education. Of course, the most important change that took place with the transition to multi-party system was that religious training had been allowed again in 1946. However, as of this date, one of the most important issues of political agenda has been religious education. Between 1946-1960, courses on religion which had previously been removed from the curriculum, were restarted at Primary and Secondary school, the İmam-Hatip Courses later reopened as İmam-Hatip Schools, Faculty of Theology was reestablished as part of the university and the High Islamic Institute was founded. 1946-1960 has shown that the validity of religion and religious education policies has not lost their importance and retained their characteristic of being closed to opposite standing. From this period onwards, religious education-teaching began to have an outlook which was developed by the state.

Key Words: Republican Period, Multi-Party Period, Religious Education, Religion Courses, İmam-Preacher School, Faculty of Theology, The High Islamic Institute, Presidency of Religious Affairs.

*Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

Giriş

1923 yılında Cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte her alanda olduğu gibi eğitim-öğretim alanında da yeni düzenlemelere gidilmiş, 3 Mart 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu TBMM'de kabul edilmiş ve 6 Mart 1924'te Resmi Gazetede 430 Sayılı Kanun olarak yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun ilk üç maddesi gereği bütün medrese ve mektepler Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır. Dördüncü madde ise din eğitimi ve öğretimi ile doğrudan ilgilidir ve aynen şöyledir: "Maarif Vekâleti, yüksek diniyat mütehasısları yetiştirmek üzere Dâru'l-Fünûn'da bir İlahiyat Fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi hıdemât-ı diniyyenin ifası vazifesi ile mükellef memurların yetişmesi için ayrı mektepler küşat edecektir" (Düstur 1931: 322). Eğitim alanındaki yeni düzenlemelerin kaynağını teşkil eden Tevhid-i Tedrisat Kanunu ilkökul, ortaokul ve liselerdeki din dersleri ile ilgili bir hüküm içermezken, İmam-Hatip Okullarının açılmasını ve İlahiyat Fakültesinin kurulmasını öngörmüştür. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim alanında yapılan köklü değişiklikler sonrasında yani Cumhuriyetin ilk yıllarında din eğitimi ihmal edilmemiş, eğitim sistemi içerisinde din dersleri okul çatısı ve anlayışı içerisinde okutulmaya devam edilmiş, kanunun gereği olarak yüksek din uzmanları yetiştirmek üzere İstanbul'da İlahiyat Fakültesi ve halkın din ile ilgili hizmetlerini göreceklemanları yetiştirmek üzere de İmam-Hatip Mektepleri açılmıştır (Bilgin 1995: 72).

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarından itibaren, yeni bir toplum ve devlet oluşturma projesinin bir yansıması olarak, devlet eliyle total bir kültür değişikliği gerçekleştirilmeye çalışılmıştır (Muşta 1999: 469). Cumhuriyetin ilk yıllarında din dersleri özelinde din eğitiminin amacı ve hedefi, din alanında yerleşmiş yanlış kanaatlerin düzeltilmesi ve modernleşme çabalarında dinden yararlanılması olmuştur (Doğan 1998: 273; Altaş 2002: 221). Ancak ilerleyen yıllarda bu durum korunamamış ve din eğitimi açısından olumsuz bir döneme kapı açılmıştır. Muhtemelen pozitivist düşüncenin etkisi, seküler anlayışın bazı elitler üzerindeki tesiri ve ulus devlet inşa sürecine geleneksel din anlayışının zarar verebileceği endişesi, din eğitimi kurumları açısından olumsuz deneyimlerin yaşanmasına sebep olmuştur (Kaymakcan 2006: 23). Din eğitimi, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun aksine hiçbir yasal dayanağa bağlı olmadan tetrici olarak eğitim sisteminin dışında bırakılmıştır (Öztürk 1999: 291). Dinin vicdan işi olduğundan hareketle, din eğitiminin aile sorumluluğuna bırakılması gerektiğine inanılmış (Akgül 2002: 294) ve Türk eğitim sistemi din eğitimi ve öğretiminden soyutlanmıştır.

Devlet, din eğitimi ve öğretimi alanından elini çekince, din eğitimi ve öğretiminde büyük boşluklar doğmuştur. 1945 yılında çok partili hayata geçilmesiyle birçok alanda olduğu gibi din eğitimi alanında da yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemin başlangıcında etkin olan en önemli unsurlardan birisi de din ve din eğitimi ile ilgili uygulamalar olmuştur. Tek parti döneminde dine pozitivist anlam yüklenilerek din ve devlet işlerini ayırma yaklaşımından, çok partili dönemle birlikte dine, ilahi anlam yüklenilmesine ve toplumsal gereklilik olarak bakılması anlayışına geçilmiş ve Türk toplumuna uygun laiklik anlayışı benimsenmiştir (Tosun 2008: 232). Çok partili demokratik hayata geçilmesiyle birlikte, milletin istek ve taleplerine karşılık verilmesinin gerekliliği, Türk siyasi hayatında din-siyaset ilişkisi noktasında gözle görülür bir değişme ve kırılmanın ortaya

çıkmasına sebep olmuştur (Toprak 2007: 385; Mardin 2005:113). Zira çok partili dönemin başlamasıyla birlikte din eğitimi ve öğretimi konusunda siyasî tartışmalar başlamış ve bu konuda izlenegelen siyasette bir tutum değişikliği gerçekleşmiştir (Mardin 200: 122). Demokratik yönetimlerde kitlelerin politik davranışlarını belirleyen faktörlerden olan din, çok partili siyasetin ve buna dayalı rekabetin doğal sonucu olarak seçmenlerin partilere ya da hükümetlere yansıttığı din ve din eğitimi ile ilgili istek ve taleplere pozitif bir hassasiyet gösterilmesini kaçınılmaz kılmıştır (Toprak 2007: 378).

1946-1960 yıllarını kapsayan çok partili dönem, günümüz din eğitimi kurumlarının ortaya çıkış sürecinin bilinmesi ve tarihi tecrübelerin rehberliğinde günümüz din eğitimi politikalarının anlaşılması açısından önemlidir. Zira belirli bir dönem için geliştirilen din eğitimi politikalarının değişen şartlar göz önüne alınarak yeniden gözden geçirilmesinin gerekliliği, Cumhuriyet dönemindeki tecrübelerden görülebileceği¹ gibi yakın tarihi süreçten² ve günümüzdeki uygulamalardan da anlaşılabilir.³ Bu anlamda 1946-1960 yıllarını kapsayan çok partili dönemdeki sosyal hayata yansıyan din eğitimi uygulamalarının, hem genel eğitimdeki hem de mesleki ve yükseköğretimdeki gelişiminin dikkate alınarak incelenmesinin ve değerlendirilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

Biz de bu araştırmamızda çok partili dönemdeki (1946-1960) sosyal ve siyasî değişmelerin; din eğitimi ve öğretimi alanına yansımalarını, gelişmelerini ve tecrübelerini incelemeye ve değerlendirmeye çalışacağız. Din eğitimi kurumları açısından çok partili dönemi ele aldığımız ve bu araştırma; eğitim tarihi araştırmalarında da en fazla başvuru doküman incelemesi (Şimşek 2009: 40) yönteminin kullanılmasına ve konuyla ilgili bilgi kaynaklarının taranmasına dayalı betimsel bir yapıda tasarlanmıştır. Bu dönemde din eğitiminin konu edildiği kurumlar olarak; ilkokullarda, Ortaokullarda, İmam-Hatip Okullarında, Yükseköğretimde ve Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde gelişmeler ve medyadaki yansımalar mümkün olduğunca tarihi süreç içerisindeki gelişim seyirleri dikkate alarak değerlendirilecektir.

Tarihsel Arka Plan

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabul edildiği 1924 yılında Osmanlı döneminde 6 yıl olan ilkokullar, 5 yıllık olarak yeniden düzenlenmiş (Öcal 1982: 70), birinci sınıf hariç diğer sınıflarda (2., 3., 4. ve 5.) haftada ikişer saat olmak üzere "Kur'an-ı Kerim ve Din Dersleri" adı altında din eğitimine yer verilmiştir (Akyüz 1999: 302; Öcal 1999: 313; Cicioğlu 1985: 94). 1926 programında Din Bilgisi dersi 3. sınıftan başlatılmış ve haftada bir saate indirilmiştir (Doğan 1999: 273; Akyüz 1999: 302). 1927-1928 öğretim yılı başında ilkokullar için yeni bir müfredat programına geçilmiş ve bu programa göre de Din Bilgisi dersi 3., 4., ve 5. sınıflarda haftada birer saat olarak yer almış ve 1930 programında Din Bilgisi dersi program dışı olarak sadece 5. sınıf öğrencilerine, ebeveynleri

¹Örgün eğitimde din eğitimine hiç yer vermemekten, isteğe bağlı olarak verilmesine, daha sonra seçmeli ders olarak programda yer almasına, nihayet zorunlu olarak okutulmasına kadar farklı seçenekler denenmiştir.

²Sekiz Yıllık Zorunlu Eğitim.

³4+4+4 Sistemi.

isterse, sadece perşembe günleri öğleden sonra yarım saat olarak verilen bir ders haline gelmiştir (Sakaoğlu 2003: 212). Şehir okullarındaki isteğe bağlı Din Bilgisi dersi 1933'te müfredattan tamamen kaldırılmıştır (Doğan 1999: 273). 1930 programına göre köy ilkokullarında; 3. sınıfta perşembe günleri yarım saat olmak üzere yer verilmiş olan Din Bilgisi dersi (Aydın 2005: 61), bu şekliyle 1939'a kadar devam ettirilmiştir (Aydın 2007: 10; Doğan 1999: 273; Sakaoğlu 2003: 212). Köy ilkokulları 1939 yılına kadar üç sınıflı olarak teşkilatlandırılmış; 1939'de toplanan 1. Maarif Şûrası'nda, köy ve şehir ilkokullarını bitiren çocukları, temel bilgiler bakımından eşit düzeye getirmek ve köylerde ilköğretimin verimini artırmak için köy ilkokulları da beş sınıflı okullar haline getirmiştir (Cicioğlu 1985: 98). Ancak Şûra'da bu karar alınırken Din dersiyle ilgili herhangi bir açıklama yapılmamış ve böylece bu ders 1939'da köy ilkokullarından da kaldırılmıştır (Bilgin 1966: 26; Tavukçuoğlu 1996: 153).

1924 yılı ortaokul programında Din Bilgisi dersine yer verilmiş ve 3 yıllık kız ve erkek liselerinin 1. devre, yani ortaokul 1. ve 2. sınıf programlarında birer saatlik Din Bilgisi dersi okutulmuştur (Yücel 1994: 166'da 26 nolu tablo; Doğan 1999: 274). Ortaokullarda 1927-1928 öğretim yılında Din Bilgisi dersi ihtiyari olup, ebeveynin isteğine bırakılmış (Doğan 1999: 274) ve 1928'de Milli Eğitim Bakanlığı'nın yayınladığı genelgede Din Bilgisi dersinin program dışı olarak, pazartesi öğleden sonra boş bulunan bir saatte isteğe bağlı olarak yapılabileceği açıklanmıştır (Korukçu 2001: 92). 1930 programında ise ortaokullarda Din Bilgisi dersi isteğe bağlı olarak da yer almamış ve programdan tamamen kaldırılmıştır (Yücel 1994: 171-175; Akyüz 1999: 306).

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla okul programlarında yeni düzenlemeler yapılmış; ancak bu düzenlemeler sonucunda lise programlarında Din Bilgisi dersine yer verilmemiştir (Öcal 1999: 312; Yücel 1994: 165'da 25 nolu tablo). Öğretmen Okulları'nın öğrenim süreleri 4 yıldan 5 yıla çıkarılmış ve 1924'deki programa göre 5 yıllık 'Erkek İlk Öğretmen Okulları'nın ve 'Kız İlk Öğretmen Okulları'nın birinci ve ikinci yıllarında haftada ikişer saat olmak üzere Din Bilgisi dersi yer almıştır (Başar 1992: 95). 1931 yılında bu okulların adı 'Muallim Mektepleri' olarak değiştirilmiş ve programlarından Din Bilgisi dersi çıkarılmıştır (Yücel 1994: 222'de 13 nolu tablo). 1937'de bir isim değişikliği daha geçirip 'İlk Öğretmen Okulları' adını alan bu okulların 1937-1938 ders yılındaki programlarına da Din Bilgisi dersi konulmamıştır (Yücel 1994: 223'de 14 nolu tablo). Yine 1937'de Köy Enstitüleri'nin deney evresini oluşturan Köy Öğretmen Okulları açılmış (Sakaoğlu 2003: 236); bu okulların programlarında birinci sınıfta birer saat olmak üzere Din Bilgisi dersine yer verilmiş (Yücel 1994: 224); daha sonra bu okullar Köy Enstitüleri'ne dönüştürülmüş ve bu okulların programlarından Din Bilgisi dersleri çıkarılmıştır (Öcal 2011: 457). 17 Nisan 1940 tarihi ve 3803 sayılı Kanunla kurulmuş olan (Akyüz 1999: 339) ve öğrenim süresi başlangıçta 5 yıl olarak belirlenen Köy Enstitüleri'nin programlarında Din Bilgisi dersine yer verilmemiştir (Sakaoğlu 2003: 244; Öcal 1999: 315; Akyüz 1999: 340).

Tevhid-i Tedrisat Kanununun 4. maddesinin devamında yer alan ifadeler gereği 1924'te 29 yerleşim merkezinde İmam ve Hatip Mektebi açılmış (Doğan 1999: 268) ve sonraki yıllarda açılanlarla birlikte mektep sayısı toplamı 34'e kadar ulaşmıştır (Öcal 2011: 143). 1925-1926 öğretim yılı sonuna gelindiğinde İstanbul ve Kütahya'dakiler hariç

tamamı kapatılmış, bu son iki mektep için ise 1930 yılında kapatma kararı çıkarılmıştır (Okutan 1983: 416; Öcal 2011: 151). Ancak 1930-1931 öğretim yılında yeni öğrenci kaydı yapmayan bu mekteplerin 2. sınıfına geçmiş olan öğrenciler ortaokullara nakledilmiş; 3. ve 4. sınıfa geçmiş olanlara ise mektebe devam ederek mezun olabilmeye imkânı tanınmıştır; İstanbul ve Kütahya'daki bu son iki İmam ve Hatip Mektebi de 1932'de fiilen kapanmıştır (Öcal 2011: 152).

1924 yılında Cumhuriyet döneminin ilk ve tek üniversitesi olan Dâru'l-Fünûn bünyesinde Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun dördüncü maddesi gereği Dâru'l-Fünûn İlahiyat Fakültesi açılmıştır. 31 Mayıs 1933 tarih ve 2252 sayılı kanunla Dâru'l-Fünûn'da isim değişikliğine gidilip, kurum İstanbul Üniversitesi ismini aldığı anda İlahiyat Fakültesi kapatılmış, yerine Edebiyat Fakültesi bünyesinde İslâm Tetkikleri Enstitüsü kurulmuş ve bu enstitü de 1936'da kapatılmıştır (Ergin 1977: 1243; Parmaksızoğlu 1966: 25).

3 Mart 1924 tarih ve 429 sayılı kanunla Şer'îye ve Evkaf Vekâleti kaldırılarak yerine İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, toplumu din konusunda aydınlatmak ve ibadet ortamlarını yönetmek üzere Başbakanlık'a bağlı 'Diyanet İşleri Reisliği' ve 'Evkaf Umum Müdürlüğü' kurulmuştur (Kayadibi 2001: 38). Bu tarihten sonra 'Diyanet İşleri Reisliği'; cami ve mescitlerin idaresiyle imamların, hatiplerin, kayyımların ve diğer görevlilerin tayinlerinde, görevden alınmalarında, her türlü faaliyet ve yönetimlerinde yetkili kılınmıştır (Kayadibi 1999: 152). 8 Haziran 1931 tarih ve 1827 sayılı kanun ile bütün camilerin yönetimi ve cami görevlilerinin işe alınma ve çıkarılmaları Evkaf Umum Müdürlüğü'ne devredilmiş ve bu kanun Diyanet İşleri Reisliği'nin yetkilerini önemli bir şekilde daraltmıştır (Akın 2011: 243). 14 Haziran 1935 tarihinde kabul edilen ve 22 Haziran 1935 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 2800 sayılı 'Diyanet İşleri Reisliği Teşkilat ve Vazifeleri Hakkındaki Kanun' (Düstur 1935: 551) Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ilk teşkilat kanunu olmuştur.

Cumhuriyet'in ilanı sonrasında, 3 Mart 1924'de kabul edilen 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun ikinci maddesi gereğince bütün diğer okullar gibi Kur'an eğitim merkezleri olan Daru'l-Kurra'lar, Maarif Vekâleti'ne bağlanmak istenmiş ise de zamanın Diyanet İşleri Reisi bunların meslek okulları olarak Diyanet İşleri Reisliği'ne bağlı kalmasını sağlamış, hatta sayılarını da artırmıştır (Ayhan 1999: 250). Yani Cumhuriyet öncesinin Daru'l-Kurra'ları Cumhuriyet döneminde kurs olarak varlıklarını devam ettirmiştir (Baltacı 1999: 184). 1925 yılı bütçe görüşmelerinde 50 milletvekilinin ortak imzasıyla verilen bir önergeyle bütçeye "Hafız-ı Kur'an yetiştirmek üzere 10 kişi için 50 bin liralık tahsisat konması" teklif edilmiş, önerge kabul edilerek yürürlüğe konmuştur. Ayrıca Diyanet İşleri Reisliği 1925 yılı bütçesinde de "Huffaz Muallimleri Ucaratı" olarak ayrı bir ödenek tahsis etmiştir (Baltacı 2000: 16). 1928 yılına gelindiğinde Harf İnkılabıyla, Arap harfleriyle Türkçe yazma yasaklandığından 1929 yılında mevcut Kur'an Kurslarının kapatılmış olduğunu ifade edenler olduğu gibi (Baltacı 1999: 183), Kur'an Kurslarının Cumhuriyet tarihi boyunca hiç kapatılmadığı görüşünde olanlar da vardır (Ayhan 1999: 474). 1930 yılında sadece 12 yaşından büyüklere namaz sureleri ve dualarını öğretmek kaydıyla Kur'an Kurslarının açılmalarına izin verilmiştir (Baltacı 1999: 183). 1930-1947 yılları arasında Kur'an Kursları hariç mesleki din eğitimi veren herhangi bir resmi eğitim kurumunun kalmaması ve din eğitimi ve öğretiminin tamamen ailelere bırakılması

ve onların da büyük çoğunluğunun dini bilgiler yönünden eksik veya yetersiz olması nedeniyle, gizli din eğitimi uygulamalarına fırsat ve imkân verilmiştir (Buyrukçu 2001: 36-37).

1931'de halkın anlayacağı dilde olması amacıyla, ezan ve hutbelerin Türkçeleştirilmesi çalışmaları başlatılmıştır. İlk Türkçe ezanın nerede okunduğu ile ilgili farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bunlardan birisinde 30 Ocak 1932 tarihinde Fatih Camii'nde (Özçelik 2011: 99) okunmuş olduğu ifade edilirken, diğerinde ise aynı tarihte yani 30 Ocak 1932'de Ayasofya Camii'nde (Lewis 1996: 411) okunduğu, başka bir kaynakta ise ilk Türkçe ezanın 3 Şubat 1932 tarihinde Ayasofya Camii'nde teravih namazından sonra okunmuş olduğu ileri sürülmüştür (Manaz 1995: 210). Bu noktada Ayasofya Camii'nde teravih namazından sonra okunmuş olması nedeniyle bu ezanın sembolik olarak okunduğu ve amacın Türkçe ezanı halka tanıtmak olduğu, ilk Türkçe ezanın ise Fatih Camii'nde okunduğu ifade edilebilir. 18 Temmuz 1932 tarihinde tüm yurt genelinde ezanın Türkçe okunmasına karar verilmesine rağmen bu karar hemen uygulamaya geçmemiş 1933 başlarında çıkarılmış olan bir emir ile ezanın sadece Türkçe olarak okunması başlatılmıştır (Lewis 1996: 411). Ezanın Türkçe okunmasına riayet etmeyenlerin artması üzerine 2 Haziran 1941 tarihinde 4055 sayılı kanun ile Ceza Kanunu'nun 526'ncı maddesine bir ek madde ile "Arapça ezan okuyanlar üç aya kadar hafif hapis, on liradan iki yüz liraya kadar hafif para cezasıyla cezalandırılır" (Düstur 1941: 1298) yaptırımına gidilerek ezanın yurt genelinde Arapça okunması yasaklanmış, Türkçe okunması sağlanmıştır (Öztemiz 1997: 36; Tarhanlı 1993: 20).

Din Eğitimi ve Öğretiminin Yeniden Gündeme Gelişi

II. Dünya Savaşı sonrasında dünyadaki dengelerin değişmesi, Avrupayı tehdit eden komünizm tehlikesi ve birçok ülkede baş gösteren ahlaki çöküntü Türkiye'yi de etkilemiştir. İşte bu sorunların yaşandığı süreçte Sovyetlerden ve komünizmden korunmada ve ahlaki sorunlarla başa çıkmada en etkili silahın 'Din' ve dini değerler olduğunun ileri sürülmesi (Öztürk 2008: 282), uzun yıllardır iktidarda olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) 1945 sonrasında demokratikleşmeyi ilke olarak kabul etmesiyle 7 Ocak 1946'da kurulan Demokrat Parti'nin (DP) açıkladığı ekonomi, din ve din eğitimi politikasının millet nezdinde ilgi görmesi, CHP'nin bu alanda bir takım adımlar atmasını gerekli kılmıştır. 1946 yılında CHP ilk defa başka partilerin de katıldığı bir seçim tecrübesi yaşamış ve seçimleri CHP kazanmıştır ancak DP'nin katıldığı ilk seçimde 62 milletvekilliği kazanarak meclise girmesi şaşırtıcı bir sonuç olarak değerlendirilmiştir. CHP gözlemcileri DP'nin başarısındaki sırrı, milletin o zamana kadar ihmal edilen ekonomik ve dini ihtiyaçlarına yönelik politik söylemlerinin etkisi olarak yorumlamışlardır (Sitembölükbaşı 1995: 21).

Din eğitimi meselesinin CHP içinde ilk defa tartışılmaya başlanması 1946 yılında gerçekleşmiş, CHP'li bazı milletvekilleri bütçe konuşmaları sırasında din öğretiminin yeniden kabulünü teklif etmiş, yine aynı konuyu CHP grubunda da gündeme getirmişler (Öztürk 1999 292) ve gerekçe olarak da gençlerin anne ve babalarına karşı saygısızlıklarını göstermişlerdir (Bilgin 1980: 56; Jaschke 1972: 83). Yine 1946 yılında din ve ahlak eğitimi konusu, gençlerin ana-babaya saygısızlığına dair ahlaki endişe ve komünizm

tehlikesine karşı bir korunma tedbiri olarak da TBMM'nin gündemine gelmiştir (Şanver 1996: 33). 1946 seçimleriyle birlikte, çok partili demokratik sisteme geçilmesinden sonra konu üzerinde tartışmalar, değişik platformlarda devam etmiş ve bu tarihten sonra millet, din eğitimi ve öğretimi konusundaki isteklerini Meclis'e ve hükümete aktarma imkânı bulmuştur (Parmaksızoğlu 1966: 28). 1946 yılında CHP Meclis Grubu din eğitimi konusunu incelemek üzere bir komisyon oluşturmuştur. Zira din adamlarının gündemden güne azalması hatta ölümleri yıkayacak imamların bile bulunamaması (Banguoğlu 1984: 97-99), kanunlar ailelerin çocuklarına din eğitimi vermesine müsaade etmesine rağmen çocuklarına Kur'an-ı Kerim öğreten ailelerin engellerle karşılaşması millette çeşitli tepkilerin oluşmasına sebep olmuş ve bu tepkiler çok partili dönemde su yüzüne çıkmaya başlamıştır (Dinçer 1998: 51). Din ile ilgili meselelerin basında da tartışılır hale gelmesi CHP üzerinde baskı oluşturmaya başlamış ve CHP'yi din eğitimi ile ilgili politikalarını yeniden gözden geçirmeye yöneltmiştir (Tunaya 1995: 201).

1946 yılında Meclis Grubunda din eğitimi sorununu incelemek üzere kurulan komisyon ile başlayan çalışmalar, CHP iktidarının 17 Kasım 1947'de toplanan ve Aralık ayı boyunca da devam eden VII. Kurultayında din ve din eğitimi alanında yoğun tartışmalarla gündem oluşturmuş ve kurultay sonrası açılımlarla devam etmiştir. Bu kurultay, taşra delegeleri ve bazı milletvekillerinin tek partili dönemin din eğitimi politikalarına ve laiklik anlayışına eleştiriler yönelttikleri (Ayhan 1999: 91-III; Jaschke 1972: 85), parti tarihindeki en önemli kurultaylardan biri olmuştur. Bu tartışmaların temelinde halkın din konusundaki isteklerine önem verme, komünizme karşı tedbir alma ve iktidarda kalma gibi düşüncelerin olduğu ifade edilebilir. Din eğitimi isteğinde ileri sürülen görüşlerden birisi de din eğitim eksikliği sebebiyle ülkenin manevi bir buhran içerisinde olduğu, toplumda dini, ahlaki ve sosyal problemlerin arttığı ve bunun komünizm tehlikesini artırdığı yönündedir (Tunaya 1995: 200). Meclis Grubunun, dini öğretim konularını incelemek üzere kurduğu komisyonun 19 Şubat 1948 tarihinde yayımlanan raporunda; çağdaş ülkelerde olduğu gibi ilkökul öğrencilerine isteğe bağlı din dersi verilmesinin laikliğe aykırı olmadığı kanaatine varılmış; ayrıca imam ve hatip gibi din görevlileri yetiştirmek üzere bir okul açmak, yüksek din bilginleri ve mütefekkirleri yetiştirmek için üniversitede bir 'İslâm İlahiyat Fakültesi' kurmak gibi bazı tavsiye kararları alınmıştır. (Selamet Mecmuası 1948'den naklen Öcal 2011: 390)

1948 yılından itibaren ortaya koyduğu politikalarla Türkiye'de resmi olarak din eğitimiyle ilgili düzenlemeleri Hasan Saka'nın Başbakan, Tahsin Banguoğlu'nun Millî Eğitim Bakanı olduğu hükümet ile Şemsettin Günaltay'ın Başbakan yine Tahsin Banguoğlu'nun Millî Eğitim Bakanı olduğu hükümet yapmıştır (Sitembölükbaşı 1995: 23; Giorgetti ve Batır 2008: 37-38). CHP bu dönemde hem kendi içinden hem de muhalif cepheden gelen din ve din eğitimi ile ilgili istekleri göz ardı edememiş ve gelişen olaylar doğrultusunda din eğitimi ile ilgili düzenlemeleri ve uygulamaları tekrar başlatmıştır.

İlkokullarda Din Dersleri

İlkokullara Din Bilgisi derslerinin tekrar konması 1946 yılı bütçe konuşmaları sırasında gündeme gelmiş ve yine 1947'de toplanan VII. Kurultayda da delegeler tek parti dönemi din eğitimi politikalarına eleştiriler yönelterek, ilkokullara Din Bilgisi derslerinin

konmasını istemişlerdir (Öcal 2011: 457-459). CHP Meclis Grubu da bu talepleri değerlendirmek ve din eğitimi konularını incelemek üzere bir komisyon kurmuş ve kurulan bu komisyonun yapmış olduğu çalışmalar sonucunda bir rapor hazırlanmıştır. 19 Şubat 1948 tarihinde yayınlanan raporda ilkokullarla ilgili olarak; ilkokul öğrencilerine isteğe bağlı olarak din dersi verilmesinin laikliğe aykırı olmadığı ve bu mülahaza dairesinde; çocukların velilerinin arzusu olmak şartıyla ilkokulların son iki sınıflarında okul içinde ve ders zamanları dışında din dersi verilmesi, verilecek din dersinin programlarının ve okutulacak kitaplarının Diyanet İşleri tarafından hazırlanması ve bunların Maarif Vekâleti'nin tasvip ve tasdikinden geçmesi, Din Bilgisi derslerini okutacak ilkokul öğretmenlerinin seçilmesinde Maarif Vekâleti'nin yetkili kılınması, Din Bilgisi dersleri okutan öğretmenlerinin ücretlerinin yardım namı altında devletçe ödenmesi, Köy okullarında Din Bilgisi derslerinin okutulabilmesi için Köy Enstitülerinin hazırlık sınıfı öğrencilerine de Din Bilgisi dersinin verilmesi ve ilkokulu bitirmiş olmak şartıyla bu derslere on altı yaşına kadar çocukların da devamına müsaade olunması ve üç senelik ilkokulların son sınıflarında da yine ihtiyari Din Bilgisi dersi okutulması oy birliğiyle kararlaştırılmıştır (Davver 1955 136).

Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Heyeti'nin 25 Kasım 1948 tarih ve 232 sayılı kararı ile kabul edilen Din Bilgisi dersinde, "Sevgi, Müslümanlık ve Ahlak" konularının dördüncü sınıfta; "İman ve İmanın Şartları, Allah'a karşı kulluk görevlerimiz" ünitelerinin de beşinci sınıfta okutulmasına karar verilmiştir (Tavukçuoğlu 1996: 154). Bu dönemdeki Din Bilgisi derslerinin öğretiminde sevgi, ahlak, iman ve kulluk eğitimi esas alınmıştır. 1 Şubat 1949 tarih ve 70/54-26 sayılı genelgeyle 15 Şubat 1949 tarihinden itibaren, ilkokulların 4. ve 5. sınıflarında haftada ikişer saat olarak Din Bilgisi dersinin okutulmasını öngören uygulama yürürlüğe konmuş (Tebliğler Dergisi, 7 Şubat 1949: 153) ve bakanlıkça valiliklere gönderilen genelgede Din Bilgisi derslerinin; haftalık ders programları dışında, öğrenci velisinin onayıyla, cumartesi günleri öğleden sonra verileceği ve öğrencilerin akademik başarı durumları açısından bir üst sınıfa devam etmelerini engelleyecek bir etkisi olmayacağı ifade edilmiştir (Doğan 1999: 618; Öztemiz 1997: 55). Ayrıca bu derslerde herhangi bir dine veya mezhebe ait bilgilerin zorunlu okutulmasının söz konusu olmadığı ve hiçbir öğrenci ve öğretmenin de bu dersi okumak ve okutmak hususunda mecbur tutulmayacağı belirtilmiştir. Yine genelgede çocuğunun bu derse devam etmesini isteyen öğrenci velilerinin ders yılı başında bu taleplerini yazılı olarak okul müdürlüklerine bildirmeleri de istenmiştir.

İlkokulların 4. ve 5. sınıflarında Din Bilgisi dersinin okutulmaya başlanmasını memnuniyetle karşılayan öğrenci velileri, bu derse büyük ilgi göstererek çocuklarının Din Bilgisi dersini almaları doğrultusunda okul müdürlüklerine dilekçeyle başvuruda bulunmuşlardır. Nitekim 1949-1950 öğretim yılında ilkokulların 4. ve 5. sınıflarında okuyan 414.477 öğrenciden sadece 2.797 Müslim ve 3.002 gayri Müslim olmak üzere toplam 5.799 öğrenci velisi çocuklarının Din Bilgisi derslerini okuması için dilekçe vermemiştir (Parmaksızoğlu 1966: 31). Yani çocuklarının Din Bilgisi dersini okuması için başvuruda bulunmayanlar, öğrenci velisi toplam sayısının yaklaşık % 1'ini teşkil etmiştir. Bazı Alevi aileler de çocuklarının Din Bilgisi dersini almaları için okul müdürlüklerine başvurmuş ve çocuklarını Din Bilgisi dersine göndermiştir (Banguoğlu 1984: 100). Bu durum Din

Bilgisi derslerine Türk halkının duyduğu ilgi ve din eğitimine verdiği önemin yansıması olarak değerlendirilebilir.

Halkın dini ihtiyaçlarının karşılanacağını (Sitembölükbaşı 1995: 26) ve dini değerlere karşı hoşgörülü yaklaşım sergileneceğini (Avcı 2000: 239-244) açıklayan DP 14 Mayıs 1950 seçimleri ile iktidara gelmiş, partinin lideri Celal Bayar 22 Mayıs 1950'de Cumhurbaşkanlığına seçilmiş (Yeşil 1988: 162; Vatan Gazetesi 23 Mayıs 1950; Ulus Gazetesi 23 Mayıs 1950), DP hükümetinin Başbakanı ise Adnan Menderes olmuştur. Onun 29 Mayıs 1950 tarihinde mecliste hükümet programını okurken din eğitimi ile ilgili beyanı şöyledir: "İrticai tahrike asla müsaade etmemekle beraber din ve vicdan hürriyetinin icablarına riayet edeceğiz. Hakiki laikliğin manasını biz böyle anlamaktayız. Programımızda da sarahatten ifade edildiği gibi hakiki lâikliği dinin devlet siyasetiyle hiçbir ilgisi bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde müessir olmaması şeklinde anlıyoruz. Bu itibarla gerek din dersleri meselesinde gerekse din adamlarını yetiştirecek yüksek müesseselerin faaliyete geçmesi hususunda icabeden tedbirleri süratle ittihaz etmek kararındayız." (Zafer Gazetesi, 30 Mayıs 1950)

DP ilk iktidar döneminde öncelikle vaat ettiği konular üzerinde çalışmalar yapmaya başlamış ve ilkokullara ilişkin din eğitimi ile ilgili de önemli bir gelişme yaşanmıştır. İlkokulların 4. ve 5. sınıflarında program dışı ve isteğe bağlı olarak okutulan Din Bilgisi dersiyle ilgili çalışmalar yapan Diyanet İşleri Reisliği ve İlahiyat Fakültesi temsilcilerinin aralarında bulunduğu İlmî Heyet'in raporlarına dayanılarak, ilkokulların 4. ve 5. sınıflarında okutulan Din Bilgisi derslerinin program içine alınması ve isteğe bağlı olarak okutulmasının da devam ettirilmesi 4 Kasım 1950 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından kararlaştırılmıştır (Okutan 1983: 423; Yıldız 2009: 244).

MEB'in aldığı bu karar Bakanlar Kurulu tarafından da kabul edilmiş ve alınan kararlar 7 Kasım 1950 tarih ve 2949 sayılı Bakanlar Kurulu genelgesiyle de tüm valiliklere bildirilmiştir. Bakanlıkça yayımlanan genelge şu şekilde olmuştur:

"a. Türk çocuklarının diğer ihtiyaçlarına olduğu gibi din ihtiyaçlarına da cevap vermek üzere ilkokullarda din öğretimi yapılması ve bu derslerin diğer dersler arasına alınması uygun bulunmuştur.

b. Bakanlıkça bastırılmış olup 1950 ders yılı kitap listesine alınmış olan ilkokul din dersleri kitapları şimdilik maksada yeter görülmüştür.

c. Bu hususta öğretmenlere rehber olacak bir kitabın hazırlanması kararlaştırılmıştır.

d. Çok öğretmenli ilkokullarda din derslerinin bu dersleri bilhassa okutmak isteyen öğretmenlere verilmesi, bunlar da çok olduğu takdirde içlerinden daha yaşlılarının tercih edilmesi muvafık bulunmuştur.

e. Çocuklarına din dersi okutmak istemeyen ebeveyn, bu hususu sene başında okul idaresine yazı ile bildirdiği takdirde bu çocukların Din Bilgisi dersleri ve imtihanlarından muaf tutulması kabul edilmiştir." (Tebliğler Dergisi 20 Kasım 1950: 116; Ulus Gazetesi 24 Kasım 1950)

MEB'in bu genelgesiyle; ilkokul 4. ve 5. sınıflarda, şehir okullarında Türkçe derslerinin, köy okullarında da Tarım-İş derslerinin birer saatinin alınarak Din Bilgisi derslerine ayrılması (Ayhan 1999: 125; Altaş, 2002: 225) suretiyle ders saatleri dâhilinde okulda okutulmasıyla program içi olan bu derslere devam eden öğrencilerin dersle ilgili bir sınava tabi tutulması fakat sonuçların sınıf geçmeye etki etmemesi kararı alınmıştır. Bu husus daha sonra 1953'te toplanan V. Milli Eğitim Şûrası'nda yeniden gündeme gelmiştir. Şûra'da ilkokul programlarına dolayısıyla din eğitimi konusuna değinilmiş ve Din derslerini inceleyen komisyon, ilkokullarda program içi isteğe bağlı ders olarak okutulan Din Bilgisi dersine not taktirini lüzumlu görmüş fakat sınıf geçmeye etki etmemesini kabul etmiştir. Ancak komisyonun bu kararı Şûra sonunda kabul edilmemiş ve Din Bilgisi dersinin seçmeli ders olarak okutulması ve sınıf geçmeye de etki etmesi kararlaştırılmıştır (Beşinci Milli Eğitim Şûrası 1991: 453-455).

Ortaokullarda Din Dersleri

İlkokullara din derslerinin konması ve sonrasında program içerisine alınmasından sonra ortaokullara da aynı dersin konması talepleri gelmeye başlamış, din derslerinin ortaokulları da kapsamı gerekliliği sık sık gündeme getirilmiştir. 7 Ocak 1956 tarihinde Başbakan Adnan Menderes, Konya'da verdiği bir beyanat ile DP'nin laiklik anlayışını ve ortaokullarda din derslerinin okutulmasıyla ilgili düşüncelerini şöyle açıklamıştır: "Laiklik bir taraftan din ile siyasetin birbirinden ayrılması, diğer taraftan ise vicdan hürriyeti manasına gelir. Din ile siyasetin ayrılması noktasında küçük bir tereddüde dahi tahammülümüz yoktur. Vicdan hürriyetine gelince; Türk milleti Müslüman'dır, Müslüman kalacaktır. Evladına, gelecek nesillere dinini telkin etmesi, onun esasını, kaidelerini öğrenmesi, ebediyen Müslüman kalmasının münakaşa götürmez bir şartıdır. Hâlbuki mekteplerde din dersi olmayınca evladına kendi dinini telkin etmek ve öğrenmek isteyen vatandaşlar bu imkândan mahrum edilmiş olurlar. Bu mahrumiyet ve imkânsızlık vicdan hürriyetine uygundur denemez. Bu itibarla orta mekteplerimizde de din dersleri koymak yerinde bir tedbir olacaktır. Dinsiz bir cemiyetin, bir milletin payidar olabileceğine inanmıyoruz. En ileri milletlerin dahi din ile siyaseti ve dünya işlerini birbirinden ayırdıktan sonra ne derecelere kadar dinlerine bağlı kaldıklarını elbette biliyoruz" (Sitembölükbaşı 1995: 30-31; Vatan Gazetesi, 8 Ocak 1956).

29 Mart 1956'da Milli Eğitim Bakanı, Din Bilgisi dersinin ortaokullara konacağını açıklamıştır (Bilgin 1980: 62). 13 Ağustos 1956 tarih ve 4-7805 sayılı İcra Vekilleri Heyeti'nin kararıyla ve MEB'in 17 Eylül 1956 tarih ve 921 sayılı genelgesiyle ortaokullar ile dengi okulların 1. ve 2. sınıflarına Din Bilgisi dersleri konmuştur (Tebliğler Dergisi 17 Eylül 1956: 147). Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Dairesi'nin 19.09.1956 tarih ve 32321-1968-11 sayılı kararı (Bilgin 1980: 62) ile bu derslerin program ve tatbikatıyla ilgili esaslar da şöyle belirlenmiştir: velilerin isteğine bırakılacak ve çocuklarına bu derslerin verilmesini istemeyen veliler taleplerini ders yılı başında okul idarelerine yazı ile bildirdikleri takdirde bu öğrenciler, din derslerinden muaf tutulacaktır. Ortaokulların birinci ve ikinci sınıflarında haftalık ders programındaki serbest çalışma saatlerinden birer tanesi din derslerine tahsis olunacak; din dersleri, bu derslere devam eden öğrenciler için mecburi sayılacak ve sınıf geçmede de etkili olacaktır (Tebliğler Dergisi 17 Eylül 1956: 147-148). Okutulacak ders programında; iman, ibadet ve ahlak üzerine dini ünite-

lerle birlikte Türklerin İslamiyet'in intişarına, İslam sanatına hizmetleri gibi konuların yer alacağı (Vatan Gazetesi, 9 Eylül 1956), yeni din dersi kitapları yazılınca kadar ilkokul din dersi kitaplarından yararlanılacağı ve derslerde okutulan terim ve ifadelerin mümkün olduğu kadar Türkçe olacağı (Vatan Gazetesi 11 Ekim 1956) açıklanmıştır. 1956-1957 öğretim yılından itibaren Din Bilgisi dersleri ortaokul ve dengi okulların 1. ve 2. sınıflarına da okutulmaya başlanmış ve bu dersleri verecek öğretmenler hususunda isteklilik ön planda tutulmuş, ancak istekli öğretmenlerin fazla olması durumunda ise en kıdemli öğretmene bu görevin verilmesi istenmiştir (Başar 1992: 95).

İlk Öğretmen Okullar'nda Din Dersleri

İlkokullarda din bilgisi derslerinin, diğer dersler gibi sınıf öğretmenlerince okutulması, İlk Öğretmen Okullarına ve Köy Enstitülerine de bu derslerin konması ihtiyacını doğurmuştur. 1949 yılından itibaren ilkokullarda din derslerinin okutulmaya başlanmış olması ve ilkokullarda verilen din eğitiminin sorumluluğunun bir genelgeyle (Tebliğler Dergisi 20 Kasım 1950: 116) sınıf öğretmenlerine verilmiş olması (Özçelik 2011: 99), sınıf öğretmenlerine din eğitiminin verilmesini zorunlu hale getirmiştir. DP, ilkokullara konan din dersleri nedeniyle ilkokul öğretmenlerini de bu derse hazırlamak amacıyla 25 Ekim 1951 tarihinde alınan kararla Öğretmen Okullarına ve Köy Enstitülerine de Din Bilgisi derslerini koymuştur (Altaş 2002: 222). Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri 1952 yılında mecliste yaptığı konuşmada ilkokullardaki din eğitimine değinerek şunları söylemiştir: "...din dersleri mekteplerimizde seneden seneye artan bir randımanla öğretilmektedir. Çocuklarımıza lüzumu kadar din ve Müslümanlık bilgileri verilmektedir. Türk öğretmenlerinin, bu mevzuda büyük bir hassasiyet ve ciddiyetle çalıştıklarına inanıyorum. Eksikliklerin başında bugün muallim olarak vazife alan arkadaşlarımızın muallim çıkarken din dersi görmemiş olması geliyor. Vatandaş inanmıyor, kendisi görmemiş, nasıl okutur? diye bir şüphe içindedir... Bu hususta aldığımız tedbir ile geçen seneden beri bizzat öğretmen yetiştiren müesseselere din dersi koyduk. Muallim mekteplerinde haftada iki saat din dersi okutmaktayız..." (Tutanak Dergisi, Devre 9, C. 17: 220).

DP iktidarı, öğretmen yetiştirme sistemindeki ikiliği ortadan kaldırmak için 1952-1953 eğitim ve öğretim yılından itibaren şehir İlk Öğretmen Okullarını ve Köy Enstitülerini 27 Ocak 1954 kabul tarihli ve 04 Şubat 1954 yayın tarihli 6234 sayılı kanunla tek tip İlk Öğretmen Okulu haline getirmiştir (Resmi Gazete, 4 Şubat 1954). 6234 sayılı yasanın gerekçesinde, köy ilkokullarına öğretmen yetiştirmek maksadıyla mevcut İlk Öğretmen Okullarından ayrı ve farklı bir görüş ve anlayışla köy ilkokullarına öğretmen ve köyün ihtiyacı olan çeşitli sanat erbabı yetiştirmek üzere kurulup örgütlendirilmiş olan Köy Enstitülerinin açıldıkları, fakat bu amaçları gerçekleştiremedikleri gibi öğretmenler arasında şehir ve köy öğretmeni ayrılığına yol açtığı, işte bu olumsuzlukları gidermek ve öğretmenler arasında yetiştirme ve hak birliğini sağlamak üzere bu yasanın hazırlandığı belirtilmiştir (Başar 1992: 115). Böylece köy ve şehir ilkokullarına farklı kaynaklardan öğretmen yetiştirme uygulamaları sona erdirilmiştir (Dursunoğlu 2003: 64).

1953'te toplanan V. Milli Eğitim Şûrası gündemine din dersi dâhil edilmiş, mezun olacak öğretmen adaylarının din eğitimi konusunda da yeterli olmaları için din eğitimi almalarının önemi vurgulanmış ve yetişecek öğretmenlerin de dinî konularda bilgili

olmaları için din eğitimi almaları gerektiği kararı alınmıştır. Şûranın aldığı karara dayanarak 1953 yılında İlk Öğretmen Okullarının 9. ve 10. sınıflarında haftada birer saat ve mecburî olarak okutulmak üzere Din Bilgisi derslerine yer verilmiştir (Aydın 2005: 55-56).

İmam Hatip Kursları

İmam ve Hatip Mekteplerinin kapatılmasıyla din görevlisi yetiştirecek herhangi bir müessesenin kalmaması, bu alanda büyük bir sıkıntı doğurmuş ve camilerde mihraba geçerek halka namaz kıldırarak, minbere çıkıp hutbe okuyacak imam ve hatip bulunamamış, hatta bazı köylerde ölenleri yıkama, kefenleme ve defnetme gibi dini görevleri yapacak kimselerin bulunmasında bile güçlük çekilmiş, bu yüzden de cenazeler günlerce ortada kalmıştır (Doğan 1999: 280-281). Bu dramatik durum neticesinde dönemin iktidar partisi olan CHP'nin 1947 yılı sonunda düzenlenen VII. Kurultayında bazı milletvekillerinin ve delegelerinin talepleri doğrultusunda din görevlisi ihtiyacını karşılayacak müesseselerin açılması gündeme gelmiştir (Ayhan 1999: 93). Kurultay sonrasında oluşturulan komisyon 19 Şubat 1948 tarihinde yapmış olduğu çalışmaları ve değerlendirmeleri ifade eden bir rapor yayımlamış ve raporda Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak mekteplerin kurulmasını önermiş, ancak CHP grubundan kurs olarak açılması kararı çıkmıştır (Ayhan 1999: 158). Dönemin Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu başlangıçta imam ve hatip yetiştirmek üzere açılacak kursların İstanbul, İzmir, Ankara, Seyhan, Erzurum ve Diyarbakır'da açılmasının düşünüldüğünü açıklamıştır (Tutanak Dergisi 13 Aralık 1948).

Halkın imamlık ve hatiplik gibi dini hizmetleri ifa edecek elemanlara da ihtiyaçları olduğu ve bunları yetiştirecek öğretim müesseselerinin kurulması lazım geldiği tespit edilmiş ve 21 Mayıs 1948 tarihinde İmam Hatip Kursları açılması önergesi kabul edilmiş ve kurs programında fıkıh hariç Kur'an-ı Kerim, Akait, İbadet, Ahlak, Hadis ve Tefsir gibi dini derslere hem de Tarih, Coğrafya, Yurt Bilgisi, Sağlık Bilgisi ve Türkçe gibi kültür derslerine de yer verilmiştir (Ayhan 1999: 160). Milli Eğitim Bakanlığı, daha önce İmam Hatip Kursları açmayı düşündüğü yerlerden öncelikle 15 Ocak 1949 tarihinde İstanbul ve Ankara'da kurslar açmış ardından Afyonkarahisar, İzmir, Isparta, Kayseri, Kastamonu, Adana, Trabzon ve Urfa'da kurslar açılmış böylece kurs merkezi sayısı on olmuştur (Ünsür 1995: 99; Jaschke 1972: 77; Parmaksızoğlu 1966: 29). Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak açılan ve öğretim süresi on ay olan bu kurslara orta ve dengi okul mezunlarından askerliğini yapmış kimseler alınmıştır (Okutan 1983: 422; Parmaksızoğlu 1966: 28). Bu kurslar halkın din görevlilerine duyduğu özlemi dindirememiş ve halkın ihtiyaçlarına cevap verememiştir. Nitekim geçirilen bu ilk deneyimler halkın din görevlilerine olan ihtiyacına çare olunamadığını göstermeye yetmiştir. Aradan on yıl geçtikten sonra yani 1959 yılında İmam Hatip Kurslarının sayısının 50'ye ulaşmış (Öcal 2011: 177-178), yeni kursların süresi ise 2 yıl olmuş ve bunlara meslek okulları mezunları da kabul edilmiştir (Jaschke 1972: 77; Ünsür 1995: 99). Başka bir kaynakta ise 10 ay süreli olarak açılan İmam Hatip Kurslarının, kültürlü din adamı yetiştirmek amacıyla ilkokula dayalı, birinci devresi 4 yıl, birinci devreye dayalı ikinci devresi 3 yıl olmak üzere 7 yıllık İmam-Hatip Okullarına dönüştürüldüğü ifade edilmektedir (Duman 1996: 155-156). İmam-Hatip Kurslarının din görevlisi ihtiyacını karşılamaktan ziyade demokrasiye geçişle birlik-

te siyasi bir yatırım gerekçesiyle açılmış olduğu söylenebileceği gibi halkın taleplerine karşı siyasi erkin duyarsız kalamadığının bir göstergesi olduğu da ifade edilebilir.

İmam-Hatip Okulları

İmam-Hatip Kurslarının yetersizliğinin anlaşılması, halkın memnuniyetsizliği ve 1950 seçimleri sonrası konunun milletvekilleri tarafından meclis gündemine taşınması ile din görevlilerinin yetiştirileceği okulların açılmasına yönelik çalışmalar hız kazanmaya başlamıştır. Zira DP'nin, seçim öncesinde vaat ettiği İmam Hatip Okullarını, iktidarının ilk yıllarında açma kararlılığını ifade eden açıklamayı dönemin Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri şöyle yapmıştır: "İmam-Hatip Okullarının açılması zaruretine kaniyiz. Çünkü Türk Milletine hitap edecek olgun, kültürlü hatip ve imamların yetiştirilmesini arzu ediyoruz" (Cumhuriyet Gazetesi, 03 Ocak 1951). Bu açıklamanın ardından, İmam-Hatip Okullarının açılması ile ilgili hazırlıkları yapmak ve bu konudaki resmi kararı almak üzere bakanlıkça Müdürler Komisyonu'na görev verilmiş ve yapılan çalışmalar sonunda İmam-Hatip Okullarının açılması kararı benimsenmiştir (Öcal 2011: 186).

13 Ekim 1951 tarih ve 601 sayılı Müdürler Komisyonu Kararı ile ilkokula dayalı dört yıllık İmam-Hatip Okulları açılmıştır. İmam-Hatip okullarının açılmasıyla, yaklaşık yirmi yıllık bir aradan sonra, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nda yer alan; imamlık ve hatiplik gibi dini hizmetlerin yerine getirilmesiyle mükellef memurların yetiştirilmesi için mekteplerin açılması (Düstur 1931: 322) ile ilgili emredici hükmün gereği tekrar yerine getirilmiştir. 17 Ekim 1951 tarihinde yürürlüğe giren kararname ile Adana, Ankara, Isparta, İstanbul, Kayseri, Konya ve Kahramanmaraş olmak üzere yedi ilde İmam-Hatip Okulları açılmıştır (Dinçer 1998: 97). 1953 yılında ise Antalya, Çorum, Elazığ, Erzurum, İzmir, Tokat, Trabzon, Yozgat'ta İmam Hatip Okulları açılmış ve okul sayısı on beş olmuştur (Öcal 2011: 206). Söz konusu okullar 1954-1955 öğretim yılında ilk mezunlarını verince 1955-1956 öğretim yılından itibaren imam hatip okullarının üç yıllık ikinci devreleri (lise kısmı) açılmış (Ayhan 1999: 166) ve böylece bu okullar dört yılı orta kısım, üç yılı ise lise kısmını kapsamak üzere yedi yıllık bir süreci kapsayan (Kaplan 1999: 224), orta dereceli bir meslek okulu haline gelmiştir (Şanver 1996: 342). 1958-1959 öğretim yılına gelindiğinde Balıkesir ve Burdur'da İmam Hatip okullarının açılmasıyla İmam Hatip Okullarının sayısı 19'a ulaşmıştır (Öcal 2011: 207). İmam-Hatip Okullarının öğrenci sayısı açıldıkları 1951-1952 öğretim yılında 889 iken bu sayı 1959-1960 öğretim yılında 4.101'e çıkarak yaklaşık dört buçuk kat artış göstermiştir (MEB. 1970: 23).

İmam Hatip Okullarının ilk evreleri, ortaokul programları ile birlikte meslek dersleri, ikinci devrelerinde ise lise programları ile meslek dersleri eklenmiş ve bu okullardaki meslek dersleri ile kültür dersleri arasındaki oran; yüzde 40 meslek dersleri, yüzde 60 kültür dersleri şeklinde düzenlenmiştir (Şanver 1996: 342). İmam Hatip Okullarının işleyişi ilk olarak Özel Okullar Müdürlüğü'ne daha sonra 20.06.1952 tarihinde Millî Eğitim Bakanlığı'nın 2287 sayılı kanununda değişiklik yapılarak İlköğretim Genel Müdürlüğü'ne bırakılmıştır (Düstur, III. Tertip, C. 33: 1613-1615). Ayrıca ilahiyat fakültesinden mezun olanların burada öğretmenlik yapacakları açıklanmıştır (Zafer Gazetesi 13 Temmuz 1953). İmam-Hatip Okullarından mezun olanlara imam ve hatip olarak görev alabilme hakkı tanınmış ve İmam Hatip Okullarını bitirenler, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın

köy, bucak, kasaba ve şehir teşkilatlarında istihdam edilmeye başlanmıştır. İmam-Hatip Okullarının açılması, memleketin önemli bir ihtiyacının karşılanması ve milletin arzusunun yerine getirilmesi bakımından halk arasındaki büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır (Şanver 1996: 342).

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Dâru'l-Fünûn İlahiyat Fakültesi'nin kapatılmasıyla, ülkedeki dini anlayışın ve dini kültürün geliştirilmesine katkı sağlayacak yükseköğretim kurumu kalmamıştır. Bu alanda Tevhîd-i Tedrisât Kanunu'nun öngördüğü 'yüksek diniyat mütehassısları yetiştirecek' ve dini konularda araştırma yapacak, toplumun dini bilgi ve anlayış kazanmasına katkıda bulunacak bir kuruma ihtiyaç duyulmuştur. CHP Meclis Grubu'nun, delegelerin ve milletvekillerinin din eğitimi ile ilgili taleplerini ve dini öğretim konularını incelemek üzere kurduğu komisyon; ilkokulların son iki sınıfında din derslerinin okutulması, İmam-Hatip Okullarının açılması, Ankara'da bir İlahiyat Fakültesi kurulması ve Türk büyüklerine ait türbelerin ziyarete açılması (Banguoğlu 1984: 98-100) olmak üzere dört maddede mutabakata varmıştır. Konumuzla ilgili açıklama komisyonun 19 Şubat 1948 tarihinde yayımlanan raporunda şöyle yer almıştır; "...yüksek din bilginleri ve mütefekkirleri yetiştirmek üzere üniversitede bir 'İslâm İlahiyat Fakültesi' kurulması lüzumlu görülmüş ve kabul edilmiştir." (Arvas 1964: 62-64'den naklen Öcal 2011: 390) Komisyonun bu tavsiyesi daha sonra hükümetçe de benimsenmiştir.

Ankara Üniversitesi Senatosu'nun İlahiyat Fakültesi açılması hakkındaki kararını müteakip, dönemin hükümeti fakültenin, Ankara Üniversitesi'ne bağlı olarak açılmasını kararlaştırmış ve 3 Mayıs 1949'da TBMM'ye getirilen tasarınnın gerekçesinde, "Din meselelerinin sağlam ve ilmi esaslara göre incelenmesini mümkün kılmak, mesleki bilgisi kuvvetli ve düşüncesinde ihtatalı din adamlarının yetişebilmesi için lüzumlu şartları sağlamak maksadıyla memleketimizde de garptaki örneklerine benzer bir İlahiyat Fakültesi'nin kurulması..." (Parmaksızoğlu 1966: 29) görüşü yer almıştır. Toplumda bu fakülteye olan ihtiyaç, fakültenin açılma kararından duyulacak memnuniyet ve fakültenin topluma vereceği hizmetler gibi konular üzerinde yapılan konuşma ve görüşmeler sonunda, söz konusu fakülte ile ilgili tasarı 9 Mayıs 1949 günü TBMM'de kabul edilmiş, 4 Haziran 1949 günü Resmi Gazete'de 5424 sayılı kanun olarak yayımlanarak yürürlüğe girmiş ve Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi açılmıştır (Cebeci 1999: 229; Aşıkoğlu 1994: 86-87; Öcal 2011: 391).

21 Kasım 1949 tarihinde öğretime başlayan ve öğrenim süresi dört yıl olan Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, sadece genel lise mezunlarını kabul etmişti (Ayhan 1999: 224; Cebeci 1999: 195). Fakültenin ilk açılış yıllarındaki programlarında mesleki derslere yeterince yer verilmemiş, Kur'an-ı Kerim dersi ise okutulmamıştır (Koştas 1989: 11). 1953-1954 öğretim yılından itibaren öğretim programında; Kur'an-ı Kerim, Arapça, Tefsir, Hadis, Kelam gibi mesleki dersler ile birlikte Din Sosyolojisi, Din Psikolojisi, Pedagoji, Felsefe ve Tarih dersleri okutulmuştur (Öcal 2011: 398-399). İhtiyaç duyulan din dersi öğretmenleri ile müftü ve vaizleri yetiştirme ve dini alanda bilimsel araştırmalar yapma görevleri verilmiş olan (Cebeci 1999: 229) Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ilk mezunlarını 1952-1953 öğretim yılı sonunda vermiş (Şanver 1996: 343-344) ve dönemin

din dersi öğretmenleri ve din görevlileri ihtiyacına cevap vermeye çalışmıştır.

İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü

Çok partili siyasi hayatın getirdiği avantajla halkın din eğitimi taleplerine cevap bulmaya başlamasıyla 1951 yılında açılmaya başlayan İmam-Hatip Okullarının sayıları yıllar ilerledikçe artmış 1953 yılında İlk Öğretmen Okullarına Din Bilgisi dersi konmuş ve 1956 yılında Ortaokullarda Din Bilgisi dersi okutulmaya başlanmış olmasıyla beraber bu okullara öğretmen yetiştirilmesi sorunu ortaya çıkmıştır (Aydın 2005: 140). Zira 1949 yılında kurulan Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi çok az sayıda aldığı öğrencileri ve dolayısıyla mezunları ile tek başına Türkiye genelindeki ilk ve orta dereceli okulların din dersi öğretmeni ihtiyacını ve sayıları hızla artan imam hatip okullarının meslek dersi öğretmeni ihtiyacını karşılayamaz hale gelmiştir (Öcal 2011: 405). Öte yandan açılan İmam-Hatip Okullarının 1957-1958 öğretim yılından itibaren ilk mezunlarını vermeye başlamasıyla, bu okul mezunlarının gidebileceği bir yükseköğretim kurumunun gerekliliği ortaya çıkmıştır. Zira Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi sadece genel lise mezunlarını alıyor, meslek okulları mezunlarını dolayısıyla İmam-Hatip Okulları mezunlarını da öğrenci olarak kabul etmiyordu (Ayhan 1999: 224).

Türkiye genelindeki İmam-Hatip Okullarına, Öğretmen Okullarına ve Ortaokullara öğretmen yetiştirmek, İmam Hatip Okulları mezunlarına yüksek din eğitimi imkânı sağlamak, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yüksek tahsilli din görevlisi ihtiyacını karşılamak için Yüksek İslam Enstitüsü kurulması fikri gündeme gelmiştir (Öcal 2011: 405). Bu konudaki arayışlar, talepler ve tartışmalar devam ederken 29 Ağustos 1958 tarihinde Bakanlık Müdürler Komisyonu yüksek bir din okulu açılması kararı almış, ancak bu kararlar yürürlüğe girmemiş ve aradan yaklaşık on ay geçtikten sonra Yüksek İslam Enstitüsü kurulması 10 Haziran 1959 tarihinde 7344 sayılı kanun olarak TBMM'de kabul edilmiş ve 16 Haziran 1959 tarih ve 193232 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Sitembölükbaşı 1995: 96; Öcal 2011: 407). Söz konusu kanuna istinaden MEB Talim ve Terbiye Heyeti 24 Eylül 1959 tarihinde orta dereceli ve dengi okullara yeteri kadar din dersi hocası yetiştirmek için İmam-Hatip Okulu mezunlarını kabul edecek bir Yüksek İslam Enstitüsü'nün 1959-1960 öğretim yılında İstanbul'da açılmasını kararlaştırmıştır (Başar 1992: 123). Bu durum üzerine 17 Kasım 1959'da Müdürler Komisyonu: "Orta ve muadili okullarımızla Öğretmen Okullarımıza yeter derecede ehliyetli Din Dersleri öğretmeni yetiştirmek, bu arada memleketimizin muhtaç olduğu müspet ve hayati bilgilerle mücehhez din bilginleri yetişmesine zemin hazırlamak, böylece Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce izhar buyrulagelen temennileri gerçekleştirmek gayesiyle ve bugünkü yedi yıllık İmam-Hatip Okulu mezunlarını kabul etmek suretiyle dört yıllık bir Yüksek İslam Enstitüsü'nün 1959-1960 öğretim yılı başında İstanbul'da açılıp faaliyete geçirilmesi" (Öcal 2011: 408) kararını almıştır.

İlk olarak 19 Kasım 1959 tarihinde İstanbul Fatih'teki İmam-Hatip Okulunun binasında, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak açılan İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nün amacını dönemin Milli Eğitim Bakanı Tefik İleri şöyle açıklamıştır: "Bugün kurduğumuz bu müessese Ankara İlahiyat Fakültemizin yanında milletimize İslamiyet'i her türlü hurafelerden ari olarak ve halisiyetiyle telkin edecek, edebilecek kıfayette ve liyakatte mü-

nevver din adamları yetiştirecektir.” (Zafer Gazetesi 20 Kasım 1959) İstanbul’da açılan Yüksek İslam Enstitüsü’nün kuruluş amaçları ise; İslâm dininin esaslarına sadık kalarak, müspet ilmin ışığı altında İslâm ilimlerini ve bunlara yardımcı ilimleri öğreterek, İmam-Hatip Okulları ile İlk Öğretmen Okullarının öğretmen ihtiyacını karşılamak, keza Diyanet İşleri Başkanlığı’na müftü, vaiz vb. din görevlileri yetiştirmek, ayrıca Türkiye’de İslâm ilimleri alanında araştırmalar yaparak bu araştırmaların sonuçlarını ilim dünyası ile paylaşmak olarak ifade edilmiştir (Bilgin 1980: 63). İmam-Hatip Okulları mezunları arasında yükseköğretime devam etmek isteyen öğrenciler arasından iki aşamalı eleme imtihanlarından başarılı olanlar, Yüksek İslam Enstitüsüne öğrenci olarak kabul edilmiştir. İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü için hazırlanan ders programında, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nin ilk programına göre meslek derslerinin hayli ağırlıklı olduğu ifade edilebilir (Öcal 2011: 412-413).

Diyanet İşleri Başkanlığı

1950 yılında CHP iktidarı, yaklaşık 25 yıllık süreç boyunca edindiği deneyimleri sonucu ve dönemin şartları gereğince Diyanet İşleri Reisliği’nin teşkilat yapısında kapsamlı yasal düzenlemeler yapma yoluna gitmiştir. 23 Mart 1950 tarihinde TBMM’de kabul edilen ve 29 Nisan 1950 tarihinde yürürlüğe giren 5634 sayılı ‘Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilat ve Vazifeleri Hakkındaki 2800 Sayılı Kanunda Bazı Değişiklikler Yapılmasına Dair Olan 3665 Sayılı Kanuna Ek Kanun’ (Düstur, III. Tertip, C. 31: 1950-1957) ile Diyanet İşleri Teşkilatında birçok yenilikler gerçekleştirilmiştir. Bu kanun ile Diyanet İşleri Reisliği ismi Diyanet İşleri Başkanlığı olarak değiştirilmiş 1931 yılında Vakıflar Umum Müdürlüğü’ne devredilmiş olan camiler ve cami görevlileri tekrar Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlanmış, teşkilatın merkezindeki birçok birimin ismi değiştirilmiş ve yeni birimler açılmıştır (Kayadibi 2001: 39-40). DP iktidarı döneminde ise Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilat kanununda köklü değişiklikler yapılmamış, TBMM’de kabul edilen 2 Temmuz 1951 tarihli 5806 sayılı ‘Dini Yayınlar Döner Sermayesi Hakkındaki Kanun’ (Düstur, III. Tertip, C. 32: 1808-1809) ile ‘Dini Yayınlar Döner Sermayesi’ kurulmuştur.

Muhalefette kaldığı dört yıl boyunca yurdun çeşitli bölgelerinde halkın isteklerini dinlemiş ve bütün kongrelerde milletin ezanın Türkçe okunmasından hoşnut olmadığını saptamış olan ve çok partili sisteme geçildikten sonra yapılan 1950 genel seçimleriyle iktidara gelen DP’nin ilk icraatlarından biri, seçimlerden yaklaşık bir ay sonra 1932 yılından beri Türkçe okunan ezanın Arapça okunmasını yasaklayan ceza hükümlerini kaldırmak olmuştur. 14 Haziran 1950’de hükümet adına iki milletvekili, Arapça ezanın yasak edilmesinin Müslümanların istedikleri gibi ibadet etmelerine engel olduğu ve vicdan hürriyetine aykırı olduğu gerekçesiyle Arapça ezanı yasak eden Türk Ceza Kanunu’nun 526. maddesinden son cümlelerin kaldırılmasını teklif etmiş ve TBMM’nin 16 Haziran 1950 tarihindeki meclis oturumunda Türk Ceza Kanunu’nun 526. maddesinde yapılan kanun değişikliği ile Arapça ezan ve kamet yasağının kaldırılması mecliste mutlak çoğunlukla kabul edilmiş (Macit 2008: 95; İnan 2007: 132), Arapça ezan ve kamet yasağı kaldırılmıştır (Tanilli 1988: 72; Manaz 1995: 212). Kabul edilen kanun teklifiyle ezan ve kamet tekrar Arapça okunmaya başlanmıştır.

Arapça Ezan okunması yasağının kaldırılmasıyla, milletin yaşadığı sevinci Eşref Edip şöyle tasvir etmiştir; "... Ezanı Muhammedi'yi işitir işitmez heyecanlarından yerleri öpüyorlar, yerlere kapanıp Allah'a şükrediyorlar. Göklere yükselen minarelerden 'Allahuekber' sedası yükseldikçe genç, ihtiyar, kadın, erkek, herkes gözyaşları döküyor. Memleketin her tarafında kurbanlar kesiliyor. Her taraftan binlerce imzalı tebrik ve teşekkür telgrafları hükümete, Büyük Millet Meclisi'ne yağıyor. Bütün memleket dinî heyecan içinde çalkalanıyor. Hazreti Peygamber Mekke'yi fethedip de Kâbe-i Muazzama'yı putlardan temizlediği zaman Müslümanlar ancak bu kadar heyecan içindeydiler" (Sebilürreşad Dergisi 1950: 105).

1948 yılı öncesine kadar farklı seyirler izleyen Kur'an Kursları 1948 yılında çıkarılan Kur'an Kursları Talimatıyla resmileştirilmiş (Çelik 2001: 75) ve 1949'da Diyanet İşleri Başkanlığının denetimi altında açılmıştır (Giorgetti ve Batır 2008: 38). 1950 yılında yapılan genel seçimler sonrasında DP'nin seçimleri kazanmasıyla başlayan yeni dönemde siyasi iktidar, seçim meydanlarında halka verdiği sözleri yerine getirmek amacıyla 1951 yılından itibaren, Kur'an eğitimi ve öğretimindeki sınırlamaları kaldırmıştır. Bir taraftan resmi izinli olan Kur'an Kurslarının sayılarının çoğalmasına müsaade ederken, diğer taraftan gayr-i resmi olarak yapılan Kur'an öğretimine de mani olunmamış ve 1949-1950 yıllarında 127 olan Kur'an Kursu sayısı (Baltacı 1999: 184) 1960 yılına gelindiğinde 301'e ulaşmıştır (Öcal 2004: 91). Başka bir çalışmada 1949 yılında sadece Ankara ve İzmir'de fahri Kur'an Kursu olduğu 1960 yılında ise bu sayının 1.117'yi bulduğu bilgisi verilmiştir (Baltacı 1999: 183). Diğer bir kaynakta ise 1960 yılına gelindiğinde Kur'an kursları sayısının 4.000'e ulaşmış olduğu ifade edilmiştir (İnal 1999: 188). Yine bu dönemde Kur'an Kursu öğreticiliği, imamlık ve müezzinlik gibi görevler için kadrolar tahsis edilerek ülkenin din görevlisi ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır (Öztürk 2004: 137).

Cumhuriyet döneminin 1927-1950 yılları arasında radyo aracılığıyla dini yayım yapılmamıştır (Çongur 1981: 265). Çok partili dönemin başlamasıyla birlikte din ve dini unsurlar üzerinde halkın istekleri dillendirilmeye başlanmış, nitekim DP'nin iktidara gelmesiyle halktan gelen yoğun istekler karşısında DP iktidarı 5 Temmuz 1950 tarihinde aldığı bir karar gereği radyoda dini yayınların yapılmasına izin vermiş ve aynı yıl İstanbul ve Ankara radyolarında Kur'an-ı Kerim yayınlarına başlanmıştır (Şanver 1996: 346; Ulus Gazetesi, 7 Temmuz 1950). Hükümetin aldığı karar gereğince Ramazan ayı boyunca Pazartesi, Çarşamba ve Cuma akşamları saat 20.05-20.15 arasında diğer aylarda ise haftada bir defa Cuma sabahları radyodan Kuran'ı Kerim yayınları yapılmıştır (Sitembölükbaşı 1995: 60; Vatan Gazetesi, 7 Temmuz 1950). Bu yayınlar sonrası gerek Meclis üyelerinden ve gerekse halktan, radyoda dini konuşmalara da yer verilmesi konusunda yoğun istekler gelmiş ve 1954 yılından itibaren radyo yayınlarında dini konuşmalar da yer almaya başlamış ve bu yayınlar halk tarafından büyük ilgi görmüş ve kamuoyunda da takdirle karşılanmıştır (Şanver 1996: 347).

Çok partili döneme geçişle birlikte din eğitiminin resmi kurumlarda yer almasının yanında, dinin sosyal hayata yansıyan boyutunda da yeni gelişmeler yaşanmıştır. Bu meyanda hacca gitmek isteyen hacı adaylarına döviz tedarik edilmiştir (Sitembölükbaşı 1995: 23). 1 Mart 1950 tarihinde çıkarılan 5566 sayılı kanun ile 20 Türk büyüğüne ait türbenin ve sanat değeri olan türbelerin yeniden ziyarete açılması (Tarhanlı 1993: 24)

söz konusu olmuştur. Tekke ve Zaviyeleri kapatan kanunda değişiklik yapılması sonrasında Ankara merkezli Ticanî Tarikatı ile CHP iktidarının yakınlaşması ile tarikat üyeleri CHP'ye üye kayıtlarını yaptırmışlardır (Güngör 2010: 195-196). 1950 yılında Adalet Bakanlığı, cezaevlerinde bulunan mahkûm ve tutukluların din yoluyla ıslahı için cezaevlerinde ahlaki içerikli dini sohbetlerin yapılmasına yönelik olarak Diyanet İşleri Başkanlığı ile yazışmalar yapmış ve bu yazışmalarda vaizlerin haftada en az iki defa cezaevlerinde vaaz vermesini istemiştir (Özdemir 2006: 43). Cezaevlerinde yapılan vaaz ve telkinlerle, mahkûmların işledikleri suçlardan pişmanlık duymaları ve topluma kazandırılmaları amaçlanmıştır. Nitekim dönemin Diyanet İşleri Reisi, Ahmet Hamdi Akseki bizzat mahkûmlara dini nasihat vererek, şu öğütlerde bulunmuştur: "Ey Türk ve Müslüman oğlu Müslüman! Tekrar ediyorum, şunu muhakkak bil ki; eğer musibetleri masal saymaz, ibret ve hisselerini gözünden kaçırmazsan; Allah'ın emirlerine karşı kusur ettiğini anlamış bulunursan günahlarını tanır, iman ve itikadını kuvvetlendirir, bundan sonra işlerini güzel yapmağa azmedersen; düşmekte meyas olmaz ve Allah'tan ümidini kesmezsen; felaketlerini kefaret bilir, dünya ve ahiretini kurtarmağa çalışmış olursun..." (Zafer Gazetesi 14 Kasım 1950)

Cumhuriyetin ilk yıllarından çok partili dönemin ilk yıllarına kadar yayınlanan kitapların adedinin ve tedavülünün fevkalâde sınırlı olduğu, hatta bir vakia olarak dinî yayıncılıktan bahsetmenin mümkün olmadığı ileri sürülmüştür (Kara 2004: 25). 1947-1950 arasında neredeyse bütün kayda değer dinî yayımlar resmî kurumlar tarafından yapılmıştır (Kara 2004: 26). DP'nin iktidara gelmesi ve yeni dönemin başlamasıyla da dini yayınların sayısında artış olmaya başlamış, dini konular tüm yayın organlarıncaya yeniden ele alınıp yorumlanmıştır (Kaçmazoğlu 1988: 71). Türkiye'nin çok partili hayata geçişiyle birlikte hem kitap, hem dergi yayıncılığında artış olmaya başlamış (Kara 2004: 24), eski yazılı levhalar ortaya çıkmış, dini kitaplar ve risaleler yazılıp basılmıştır (Lewis 1996: 416). 1960 yılına gelinceye kadar yayımlanan dini yayınların sayısı önceki yıllarla karşılaştırılmayacak kadar artmış (Özçelik 2011: 102) ve dini eserler daha serbestçe basılmaya başlanmıştır (Karpas 1996: 240).

Sonuç

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nda din eğitimi ve öğretimine yönelik kurumlar açılması ve bu kurumlarda din eğitimine yer verilmesi gereği açıkça ifade edilmiş olmasına rağmen, özellikle 1930'lu yıllarda bu husus göz ardı edilerek din eğitimi ve öğretimi genel eğitimden çıkarılmış, mesleki din eğitimi ve öğretimi veren örgün eğitim kurumları kapatılmış ve Türk eğitim sistemi din eğitimi ve öğretiminden soyutlanmıştır. Ayrıca bu dönemde dini uygulamalarda değişikliklere girilerek, geleneksel din anlayışı hilafına uygulamalar yapılmıştır.

Çok partili siyasal hayata geçişle birlikte, halk din ve din eğitimi ile ilgili isteklerini dile getirme konusunda daha geniş imkânlarla kavuşmuş ve 1946 seçimleriyle başlayan süreçte toplumda yaşanan sosyal ve ahlaki buhranlar açıkça ifade edilmeye başlamıştır. Halkın bu konulardaki serzenişleri, siyaset arenasında da yankılanmış ve din eğitiminin gerekliliğinden sıkça bahsedilmeye başlanmıştır. 1946'dan itibaren siyaset gündeminin önemli konularından birisi din eğitimi olmuştur. 1947'deki CHP kurultayında milletvekil-

leri ve delegelerin, din ve vicdan hürriyeti hakkında o güne kadar hiç olmamış bir şekilde seslerini çıkartmaları, din ve din eğitime karşı daha ılımlı bir siyaset izlenmesi gerektiğini dile getirmeleri ve dini özgürlükler ve din eğitimi konularında laiklik politikasının gözden geçirilmesini istemeleri, siyasal ve toplumsal yaşamda demokratik idealerin ilk kıvılcıkları olmuştur.

Manevi ihtiyaçlara yönelik bu istekler parti içerisinde laikliğin yeniden yorumlanmasını gerekli kılmış ve bunun sonucunda CHP hem halkın din eğitimi ile ilgili sorunlarını çözme ve ihtiyaçlarını karşılama hem de iktidarda kalma düşüncesi ekseninde önemli girişimlerde bulunmuştur. Nitekim bu doğrultuda; ilkokulların 4. ve 5. sınıflarında, normal okul saatleri dışında, isteğe bağlı din derslerine yer verilmiş, İmam-Hatip Kursları açılmış ve Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi kurulmuştur. CHP önceki iktidar yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne devretmiş olduğu camileri ve cami görevlilerini tekrar Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlamış, teşkilat merkezindeki birçok birimin ismi değiştirilmiş ve yeni birimler açılmıştır.

Kurulduğu tarihten itibaren milletin yaşadığı sorunları belirlemeye ve bunların giderilmesine yönelik çalışmalar yapan DP, özellikle dini ve ekonomik sorunların çözümüne yönelik önerilerini kamuoyuna açıklamış ve siyasi arenadaki söylemlerini bu problemlerin giderileceği üzerine kurmuştur. Bu vaatlerden dolayı DP'ye toplumun çeşitli kesimlerinden büyük destek gelmiş ve millet 1950 seçimlerinde bu partiyi iktidara taşımıştır. DP'nin iktidardaki ilk icraatı 1932'den beri Türkçe dışındaki dillerde okunması yasak olan ezanın üzerindeki dil yasağını kaldırmak olmuştur. Hemen ardından milletin isteklerine duyarlılık gösterilerek radyoda dini yayınların yapılmasına izin verilmesi sağlanmış ve radyodan Kur'an-ı Kerim yayınları başlatılmıştır.

Din eğitimi alanında liberal politikalar takip etmeye başlamış olan DP, din eğitiminin devlet kontrolünde, planlı bir biçimde, öğretim programı dâhilinde, örgün eğitim kurumları çatısı altında verilmesini sağlamak için ilkokullarda velilerin isteği dikkate alınarak program dışı isteğe bağlı okutulan Din Bilgisi dersini, yine velilerin isteğini dikkate alarak program içine almıştır. Ardından DP iktidarı, toplumdaki gelen talepler doğrultusunda ortaokul programına da isteğe bağlı din dersi koyarak milletin din eğitimi ile ilgili isteklerine cevap vermiştir. Ancak Din Bilgisi dersinin lise programına konmasına yönelik olarak aynı duyarlılığı gösterememiştir. 10 aylık İmam Hatip Kurslarının yeterli gelmemesi üzerine İmam-Hatip Okullarını tekrar açmış, ardından Yüksek İslam Enstitüsü'nü kurmuştur. Din eğitimi alanındaki bu gelişmelerin yaşanmasından sonra milletin DP'ye desteği artmış ve DP'nin attığı adımlar neticesinde Türkiye'deki dini özgürlükler adına olumlu olarak değerlendirilebilecek gelişmeler yaşanmaya başlamıştır.

Din eğitiminin çeşitli kurumlar bazında yaygınlaştırılması, özellikle din öğretimine örgün eğitim kurumlarında yer verilmeye başlanması oldukça önemli olmakla birlikte, bu derslerin uygulanış biçiminin önemli sorunlara yol açtığı da göz ardı edilmemesi gerekir. Zira toplumda din derslerini seçmeli olarak okuyanlar ve okumayanlar, dersin okullarda okutulmasını isteyenler ve istemeyenler arasında kutuplaşmalar olmuştur. Toplumda ayrışmaya yol açan seçmeli din dersi okutulması uygulaması 1980'li yılların başına kadar devam etmiştir.

Türkiye’de 1946-1960 yıllarını kapsayan çok partili dönemle birlikte halkın Arapça ezana, sayıları artırılan Kur’an Kurslarına ve İmam-Hatip Kurslarına, yeniden açılan İmam Hatip Okullarına, İlahiyat Fakültesi ve Yüksek İslam Enstitüsü gibi kurumlara kavuşması devlet-millet kaynaşmasına katkı sağlamıştır. Çok partili demokrasiye geçiş sürecinde 1947 sonrası CHP iktidarlarının başlattığı yeniden din eğitime dönme politikası, DP iktidarları tarafından daha çok esnetilerek sürdürülmüş, bir anlamda CHP’nin 1947 kurultayından sonra başlattığı ılımlı laiklik politikası DP tarafından devam ettirilmiştir. Çok partili dönemde yeniden din eğitimi ve öğretimine dönüş sürecine ilişkin tartışmalar, din ve vicdan hürriyetiyle laiklik ilişkisi bağlamında şekillenmiş, din eğitimi ve öğretimiyle ilgili beklenti ve ihtiyaçlar, dış ve iç konjonktürle kesişmiş ve bunun sorucunda da din eğitimi ve öğretimi veren kurumlar ihdas edilmeye başlanmıştır.

Çok partili dönem ile birlikte din eğitimi ve öğretimi alanında adeta bir bahar havası yaşanmaya başlamış ve 1946-1960 yıllarını kapsayan çok partili demokrasi döneminde örgün ve yaygın din eğitimi alanlarında önemli kazanımlar elde edilmiştir. 1946-1960 yıllarında izlenen ve uygulanan din eğitimi politikası Türk siyasi tarihinde önemli izler bıraktığı gibi günümüz din eğitimi politikalarında da daima referans olarak zikredilmektedir. 1946-1960 yılları dikkatle değerlendirildiğinde görülecektir ki belirli bir dönem için geliştirilen din ve din eğitimi politikalarının değişen şartlar göz önüne alınarak yeniden gözden geçirilmesi gereklidir. Yine bu dönem göstermiştir ki din ve din eğitimi politikaları hiç geçerliliğini yitirmez ve karşı duruşlara kapalı olma özelliğini korur. Zira çok partili dönemden günümüze kadar pek çok partinin iktidar olmasında, partilerin başarısında din faktörünün ve din eğitimi politikalarının önemli bir etkisi söz konusudur.

KAYNAKÇA

- AKGÜL, Mehmet, Türkiye’de Din ve Değişim, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2002.
- AKIN, Abdullah, Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi (1920-1950), Ensar Neşriyat, İstanbul 2011.
- AKYÜZ, Yahya, Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999’a), Alfa Basım Yayım Dağıtım, 7. Baskı, İstanbul 1999.
- ALTAŞ, Nurullah, “Türkiye’de Örgün Öğretimde Dinin Yeri (1924-1980 Arası Din Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme)”, Marife, Yıl 2002, Sayı 1, ss. 219-229.
- ARVAS, İbrahim, Tarihi Hakikatler, Yargıçoğlu Matbaası, Ankara 1964.
- AŞIKOĞLU, Nevzat Yaşar, Din Eğitimi Bilimi’nin Türkiye’de Bağamsız Bir Disiplin Olarak Doğuşu ve Gelişimi, Diyanet İlmi Dergi, Temmuz-Ağustos-Eylül 1994, Cilt 30, Sayı 3, ss. 85-92.
- AVCI, Nazmi, Türkiye’de Modernleşme Açısından Din-Kültür-Siyaset (1839-1960), Pınar Yayınları, İstanbul 2000.
- AYDIN, M. Şevki, Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni, Değerler Eğitim Merkezi Yayınları 2. Basım, İstanbul 2005.
- AYDIN, Mehmet Zeki, Okulda Din Dersi Tartışmaları (Türkiye’de Din Dersinin Tarihi, Teorik Yapısı, Bazı Ülkelerle Karşılaştırılması), Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl 2007, Sayı XII/II, ss. 5-71.
- AYHAN, Halis, "Cumhuriyet Dönemi Din Eğitime Genel Bir Bakış", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Özel Sayı (Cumhuriyet’in 75. Yılına Armağan), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1999, ss. 237-254.
- AYHAN, Halis, Türkiye’de Din Eğitimi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1999.

- BALTACI, Cahit, "Cumhuriyet Döneminde Kur'an Kursları", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 1999, Sayı 6, ss. 181-186.
- BALTACI, Cahit, "Türk Eğitim Sisteminde Kur'an Kurslarının Yeri", *Kur'an Kurslarında Eğitim, Öğretim ve Verimlilik Sempozyumu, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi-30*, İstanbul 2000, ss. 15-18.
- BANGUOĞLU, Tahsin, *Kendimize Geleceğiz, Derya Dağıtım*, İstanbul 1984.
- BAŞAR, Erdoğan, "Demokrat Parti Dönemi Eğitim Hareketleri", *Eğitim Üç Aylık İlmî Dergi*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Yıl 1992 (1), ss. 88-123.
- BİLGİN, Beyza, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Yeni Çizgi Yayınları, Ankara 1995.
- BİLGİN, Beyza, *Türkiye'de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri*, Emel Matbaası, Ankara 1980.
- BUYRUKÇU, Ramazan, *Kur'an Kurslarında Din Eğitimi ve Öğretiminin Verimliliği Üzerine Bir Araştırma (Göller Bölgesi Örneği)*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2001.
- CEBECİ, Suat, "Cumhuriyet Döneminde Yüksek Din Öğretimi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Özel Sayı (Cumhuriyet'in 75. Yıldönümüne Armağan)*, Ankara 1999, ss. 227-236.
- CİCİOĞLU, Hasan, *Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim-Tarihi Gelişim-*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları 2. Baskı, Ankara 1985.
- ÇELİK, Abbas, *Din Eğitimimize Tarihsel Yaklaşım*, Erzurum Kültür Eğitim Vakfı Yayınları, Erzurum 2001.
- ÇONGUR, H. Rıdvan, "TRT ve Dini Yayınlar", *Millî Eğitim ve Din Hayatı, Boğaziçi Yayınları*, İstanbul, 1981, ss. 262-285.
- DAVER, Bülent, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Layiklik*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Son Havadis Matbaası, Ankara 1955.
- DİNÇER, Nahit 1913'ten Günümüze İmam-hatip okulları Meselesi, *Yayına Hazırlayan: M. Ertuğrul Düздаğ, Şule Yayınları*, İstanbul 1998.
- DOĞAN, Recai, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Tevhid-i Tedrisat Çerçevesinde Din Eğitimi-Öğretimi ve Yapılan Tartışmalar", *Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye'de Din Eğitimi Öğretimi İlmî Toplantısı*, İzmir 4-6 Aralık 1998, *Yayına Hazırlayanlar: Fahri Unan-Yücel Hacıoğlu, Türk Yurdu Yayınları*, Ankara 1999, ss. 227-288.
- DUMAN, Doğan, *Çok Partili Dönemde Türkiye'de İslamcılık*, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Tarih Enstitüsü 1996, s. 155-156.
- DURSUNOĞLU, Halit, "Cumhuriyet Döneminde İlköğretime Öğretmen. Yetiştirmenin Tarihi Gelişimi", *Millî Eğitim Dergisi*, Yıl 2003, Sayı 160, ss. 64-74.
- Düstur, II. Tertip, Cilt 12, Yıl 1935.
- Düstur, III. Tertip, Cilt 22, Yıl 1941.
- Düstur, III. Tertip, Cilt 31, s. 1950-1957.
- Düstur, III. Tertip, Cilt 32, s. 1808-1809.
- Düstur, III. Tertip, Cilt 33, s. 1613-1615.
- Düstur, III. Tertip, Cilt 5, Yıl 1931.
- ERGİN, Osman, *Türk Maarif Tarihi, Eser Matbaası*, İstanbul 1977, Cilt I-V.
- ERGÜN, Mustafa, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1982.
- GİORGETTİ, Filiz Meşeci ve Betül Batır, "İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı Döneminde Eğitim Politikaları", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Yıl 2008, Sayı 13-14, ss. 27-55.
- GÜNGÖR, Süleyman, "14 Mayıs 1950 Seçimleri ve CHP'de Bunalım", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 2010, Sayı 21, ss.193-208.
- İNAL, Kemal, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Dinin Eğitim Üzerindeki Etkileri", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Yıl 1999, Cilt 32, Sayı 1, s.161-193.
- İNAN, Süleyman, "Demokrat Parti Dönemi (1950-1960)", *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi, Anı Yayıncılık 2. Baskı*, Ankara, 2007, ss. 117-145.

- JASCHKE, Gotthard, Yeni Türkiye'de İslamlık, Çev. Hayrullah Örs, Bilgi Yayınları, Ankara 1972.
- KAÇMAZOĞLU, Bayram, Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları, Birey Yayıncılık, İstanbul 1988.
- KAPLAN, İsmail, Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi, İletişim Yayınları, İstanbul 1999.
- KARA, İsmail, "Cumhuriyet Dönemi Dinî Yayıncılığın Arka Plânı ve Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları", Türkiye I. Dinî Yayınlar Kongresi Tebliğler-Müzakereler, Ankara 31 Ekim-02 Kasım 2003, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınlar, Ankara 2004, ss. 23-29.
- KARPAT, Kemal, Türk Demokrasi Tarihi, Afa Yayınları İstanbul 1996
- KAYADİBİ, Fahri, "Cumhuriyet Dönemi İmam-Hatiplik ve Vaizlik", Din Eğitim Araştırmaları Dergisi, Yıl 1999, Sayı 6, ss. 145-180.
- KAYADİBİ, Fahri, "Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Yaygın Din Eğitiminde Yeri ve Fonksiyonu", Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, Yıl 2001, Sayı 8, ss. 37-54.
- KAYMAKCAN, Recep, "Türkiye'de Din Eğitimi Politikaları Üzerine Düşünceler", EKEV. Akademi Dergisi-Sosyal Bilimler, Yıl 2006, Sayı 27, ss. 21-36.
- KORUKÇU, Âdem, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve Din Eğitimi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2001.
- KOŞTAŞ, Münir, "Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl 1989, Cilt 31, Sayı 1, ss. 1-27.
- LEWIS, Bernard, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev. Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 6. Baskı, Ankara 1996.
- Maarif Vekâleti, Beşinci Milli Eğitim Şûrası (5-14 Şubat 1953), MEB. Basımevi (Tıpkı Basım), İstanbul 1991.
- MACİT, Mustafa, "Türkiye'de Sosyal Değişme, Din ve Siyaset", Dini Araştırmalar, Yıl 2008, Cilt 10, Sayı 30, ss. 91-120.
- MANAZ, Abdullah, Atatürk Reformları ve İslam, Akademi Kitabevi, İzmir 1995.
- MARDİN, Şerif, Türkiye'de Din ve Siyaset, Der. Mümtaz'er Türköne, Tuncay Önder, İletişim Yay. II. Baskı, İstanbul 2005.
- MEB. Grafiklerle Din Eğitimi Okulları (1951-1970), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1970.
- MEB. Tebliğler Dergisi 17 Eylül 1956, Sayı 921.
- MEB. Tebliğler Dergisi 20 Kasım 1950, Sayı 617.
- MEB. Tebliğler Dergisi, 7 Şubat 1949, Sayı 524.
- MUŞTA, Muammer, "Sekülerleşme, Laiklik, Demokrasi ve Eğitim", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Necati Öner Armağanı, Yıl 1999, Cilt 40, Sayı 1, ss. 461-473.
- OKUTAN, Ömer, "Din Eğitimi", Cumhuriyet Döneminde Eğitim, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, ss. 409-425.
- ÖCAL, Mustafa, "Cumhuriyet Döneminde İlk, Orta ve Yüksek Öğretimde Din Eğitimi", Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye'de Din Eğitimi Öğretimi İlmî Toplantısı, İzmir 4-6 Aralık 1998, Yayına Hazırlayanlar: Fahri Unan-Yücel Hacaloğlu, Türk Yurdu Yayınları, Ankara 1999, ss. 309-343.
- ÖCAL, Mustafa, "Türkiye'de Kur'an Eğitim ve Öğretiminde Görülen Gelişmeler ve Bir İcazetname Örneği", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Yıl 2004, Cilt: 13, Sayı: 2, ss. 81-140.
- ÖCAL, Mustafa, Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi, Düşünce Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011.
- ÖZÇELİK, M. Hakan, "1938-1960 Yılları Arasında Atatürk Devrimlerine Karşı Faaliyetler", İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi-Sosyal Bilimler, Cilt 1, Sayı 9, Yıl 2011, ss. 93-114.
- ÖZDEMİR, Şuayip, Cezaevlerinde Din Eğitimi, Arı Sanat Yayınları I. Baskı, İstanbul 2006.
- ÖZTEMİZ, Mutay, Cumhuriyet Döneminde Devletin Din Politikaları, Pencere Yayınları, İstanbul 1997.

- ÖZTÜRK, Veli, "Çok Partili Dönemde Din Eğitimi Öğretimi", Cumhuriyetin 75. Yılında Türkiye'de Din Eğitimi Öğretimi İlimi Toplantısı, İzmir 4-6 Aralık 1998, Yayına Hazırlayanlar: Fahri Unan-Yücel Hacaloğlu, Türk Yurdu Yayınları, Ankara 1999, ss. 289-298.
- ÖZTÜRK, Veli, "İlahiyat Fakülteleri ile Diyanet İşleri Başkanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı Arasındaki İlişkilerin Tarihi Gelişimi", Türkiye'de Yüksek Din Eğitiminin Sorunları, Yeniden Yapılanması ve Geleceği Sempozyumu, Isparta 16-17 Ekim 2003, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, Isparta 2004, ss. 105-142.
- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, Allah İle Aldatmak, Yeni Boyut Basımevi, İstanbul 2008.
- PARMAKSIZOĞLU, İsmet, Türkiye'de Din Eğitimi, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1966.
- SAKAOĞLU, Necdet, Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003.
- SİTEMBÖLÜKBAŞI, Şaban, Türkiye'de İslam'ın Yeniden İnkişafı (1950-1960), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995.
- ŞANVER, Mehmet, "TBMM Tutanaklarına Göre Türkiye'de Din Eğitimi (1946-1957)", Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl 1996, Sayı 1, s. 333-347.
- ŞİMŞEK, Hüseyin, "Eğitim Tarihi Araştırmalarında Yöntem Sorunu", Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Yıl 2009, Cilt 42, Sayı 1, ss. 33-51.
- TANİLLİ, Server, Nasıl Bir Eğitim İstiyoruz?, Amaç Yayınları, İstanbul 1988.
- TARHANLI, İştah, Müslüman Toplum "Laik" Devlet, Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı, Alfa Yayınları, İstanbul 1993.
- TAVUKÇUOĞLU, Mustafa, "Cumhuriyet Döneminde Din Derslerinin İlkokul Programlarındaki Yeri", Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Yıl 1996, Sayı 6, ss. 147-167.
- TOPRAK, Binnaz, "Türkiye'de Dinin Denetim İşlevi", Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme, Ed. Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Aktüel Yayınları, İstanbul 2007, ss. 377-388.
- TOSUN, Cemal, "Türkiye'de Eğitimin Laikleşmesi ve Din Öğretimi", Sekülerleşme ve Dini Canlanma, Yayına Haz. Ali İsmail Güngör, Dinler Tarihi Araştırmaları VI, Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara 2008, ss. 228-237.
- TUNAYA, Tarık Zafer, Türkiye'de Siyasal Partiler 1859-1952, Arba Yayınları 2. Basım, İstanbul 1995.
- ÜNSÜR, Ahmet, Kuruluşundan Günümüze İmam Hatip Liseleri, İnsan Yayınları, İstanbul 1995.
- YEŞİL, Ahmet, Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.
- YILDIRIM, Ali ve Şimşek, Hasan, Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma, Seçkin Yayınları, Ankara 2006.
- YILDIZ, İlhan, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi: Zorunlu mu Kalmalı, Yoksa Seçmeli mi Olmalı?", Türk Bilim Araştırma Vakfı Bilim Dergisi, Yıl 2009, Cilt 2, Sayı 2, ss. 243-256.
- YÜCEL, Hasan Ali, Türkiye'de Ortaöğretim, Kültür Bakanlığı Yayınları 1.baskı, Ankara 1994.

Gazete ve Dergiler

- Cumhuriyet Gazetesi, 03 Ocak 1951.
- Ulus Gazetesi 23 Mayıs 1950.
- Ulus Gazetesi 24 Kasım 1950.
- Ulus Gazetesi, 7 Temmuz 1950.
- Vatan Gazetesi 11 Ekim 1956.
- Vatan Gazetesi 23 Mayıs 1950.
- Vatan Gazetesi, 7 Temmuz 1950.
- Vatan Gazetesi, 8 Ocak 1956.
- Vatan Gazetesi, 9 Eylül 1956.
- Zafer Gazetesi 13 Temmuz 1953.

Zafer Gazetesi 14 Kasım 1950.
Zafer Gazetesi 20 Kasım 1959.
Zafer Gazetesi, 30 Mayıs 1950.